

Univerzita Karlova
Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2018

Markéta Kavková

Univerzita Karlova

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**OSVOJENÍ GRAMATICKÝCH KATEGORIÍ OHEBNÝCH
SLOVNÍCH DRUHŮ – ANALÝZA ŘEČI TŘÍLETÉHO DÍTĚTE**

**Acquisition of grammatical categories of inflexional parts of speech -
analysis of a three-year old child speech**

Markéta Kavková

Vedoucí práce: PhDr. Pavla Chejnová, Ph.D.

Studijní program: Specializace v pedagogice

Studijní obor: B ČJ – RJ

2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma *Osvojení gramatických kategorií ohebných slovních druhů – analýza řeči tříletého dítěte* vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Čelákovcích dne 7. 12. 2018

.....

podpis

Ráda bych poděkovala PhDr. Pavle Chejnové, Ph.D. za cenné rady, věcné připomínky a vstřícnost při konzultacích a vypracování bakalářské práce.

ANOTACE

Bakalářská práce se zabývá osvojováním gramatických kategorií podstatných jmen u jednoho českého dítěte od věku 3 let a 3 měsíců do 4 let. V teoretické části práce jsou představena teoretická východiska vývojové psycholingvistiky a dále je věnována pozornost ranému vývoji řeči a osvojování gramatiky dítětem. Praktická část vychází z analýzy přepisu 6 přibližně půlhodinových nahrávek dialogu s dítětem, na nichž je zkoumáno osvojování kategorie pádu, čísla a rodu podstatných jmen. V průběhu porizování záznamů se každá kategorie vyskytla alespoň 1krát. Převážná část podstatných jmen byla v singuláru. Necelých 50 % podstatných jmen bylo rodu ženského, druhý nejčastější rod podstatných jmen byl rod mužský. Kategorie pádu byla rovněž jako ostatní kategorie v průběhu výzkumu již osvojena, nejčastěji byl zastoupen nominativ singuláru, poté akuzativu singuláru. Dativ se vyskytl ojedinele a instrumentál se vyskytoval převážně bez předložkové vazby. V práci je popsán výskyt tříčlenných miniparadigmat, jež jsou typická pro danou vývojovou fázi. V řeči dítěte pozorujeme hojně používání deminutiv a hypergeneralizaci při skloňování.

KLÍČOVÁ SLOVA

dětská řeč, osvojování jazyka, vývojová psycholingvistika, vývoj řeči, gramatické kategorie, podstatná jména, osvojování gramatiky

ANOTATION

The bachelor thesis deals with the acquisition of grammatical categories of nouns by one Czech child from its age of 3 years and 3 months to its 4 years. The theoretical part of the thesis introduces the theoretical basis of developmental psycholinguistics, and attention is paid to the early development of speech and grammar acquisition by the child. The practical part is based on an analysis of transcripts of 6 half-hour records of the dialogue with the child, which examine the acquisition of the case category, singularity or plurality and gender of nouns. During all records, each category has occurred at least once. Most of the nouns were in the singular. Less than 50% of the nouns were feminine gender, the second most common gender of nouns was masculine. The case category has also been acquired as have been the other categories in the course of the research, the nominative of the singular was most often

represented, then the accusative of the singular. The dative occurred rarely and the instrumental was predominantly without a prepositional bond. The thesis describes the occurrence of three-words miniparadigms, which are typical for the given development phase. In the child's speech we observe the abundant use of deminutives and hypergeneralization in inflection.

KEYWORDS

child language, acquisition of language, developmental psycholinguistics, development of speech, grammatical categories, nouns, acquisition of grammar

Obsah

1 Úvod	10
2 Psycholingvistika	11
3 Teoretická východiska	13
3.1 Teorie osvojování jazyka	13
3.1.1 Behaviorální přístup	13
3.1.2 Teorie osvojování jazyka dle Noama Chomského (nativistický přístup)	14
3.1.3 Kognitivní teorie učení	14
3.1.4 Interakcionistická teorie	15
3.2 Současné teorie	15
3.2.1 Racionalistický přístup.....	15
3.2.2 Empiristický přístup.....	16
3.2.3 Interakční přístup.....	16
4 Vývoj řeči	17
4.1 Období křiku.....	17
4.2 Období žvatlání	17
4.3 Období prvního slova	18
4.4 Rozvoj řeči	18
4.5 Faktory ovlivňující rozvoj řeči.....	19
4.5.1 Sociální faktory	19
4.5.2 Kulturní faktory.....	19
4.5.3 Faktor věku.....	19
4.6 Konstruování jazykových a komunikačních dovedností	19
5 Osvojování gramatiky	21
5.1 Vývoj gramatické kompetence	22
5.2 Obecné zákonitosti při osvojování gramatiky dítětem.....	23
5.3 Osvojování gramatických kategorií podstatných jmen u česky hovořícího dítěte.....	25
5.3.1 Kategorie rodu	25
5.3.2 Kategorie čísla.....	26
5.3.3 Kategorie pádu.....	27
6 Metoda výzkumu	28
7 Pozorovaná dívka	29
8 Ukázka transkripce	30
9 Osvojování gramatických kategorií podstatných jmen u česky hovořícího dítěte – vlastní výzkum	33
9.1 Přehled nahrávek	33
9.2 Osvojování kategorie čísla.....	33
9.2.1 První nahrávka	33

9.2.2 Druhá nahrávka.....	34
9.2.3 Třetí nahrávka.....	34
9.2.4 Čtvrtá nahrávka.....	35
9.2.5 Pátá nahrávka.....	35
9.2.6 Šestá nahrávka.....	35
9.2.7 Osvojování kategorie čísla – souhrn.....	35
9.3 Osvojování kategorie rodu.....	37
9.3.1 První nahrávka.....	37
9.3.2 Druhá nahrávka.....	37
9.3.3 Třetí nahrávka.....	38
9.3.4 Čtvrtá nahrávka.....	40
9.3.5 Pátá nahrávka.....	40
9.3.6 Šestá nahrávka.....	40
9.3.7 Osvojování kategorie rodu – souhrn.....	41
9.4 Osvojování kategorie pádu.....	42
9.4.1 První nahrávka.....	43
9.4.2 Druhá nahrávka.....	44
9.4.3 Třetí nahrávka.....	45
9.4.4 Čtvrtá nahrávka.....	49
9.4.5 Pátá nahrávka.....	49
9.4.6 Šestá nahrávka.....	50
9.4.7 Osvojování kategorie pádu – shrnutí.....	51
9.5 Výskyt miniparadigmat.....	53
10 Závěr.....	55
11 Seznam použitých informačních zdrojů.....	57

Seznam tabulek

Tabulka 1: Přehled nahrávek.....	33
Tabulka 2: Osvojování kategorie čísla - souhrn	35
Tabulka 3: Osvojování kategorie čísla procentuálně - souhrn	36
Tabulka 4: Osvojování kategorie rodu 1. nahrávka.....	37
Tabulka 5: Osvojování kategorie rodu 2. nahrávka.....	38
Tabulka 6: Osvojování kategorie rodu 3. nahrávka.....	39
Tabulka 7: Osvojování kategorie rodu 4. nahrávka.....	40
Tabulka 8: Osvojování kategorie rodu 5. nahrávka.....	40
Tabulka 9: Osvojování kategorie rodu 6. nahrávka.....	41
Tabulka 10: Kategorie rodu - souhrn.....	41
Tabulka 11: Kategorie rodu procentuálně - souhrn.....	41
Tabulka 12: Osvojování kategorie pádu 1. nahrávka.....	44
Tabulka 13: Osvojování kategorie pádu 2. nahrávka.....	45
Tabulka 14: Osvojování kategorie pádu 3. nahrávka.....	48
Tabulka 15: Osvojování kategorie pádu 4. nahrávka.....	49
Tabulka 16: Osvojování kategorie pádu 5. nahrávka.....	50
Tabulka 17: Osvojování kategorie pádu 6. nahrávka.....	51
Tabulka 18: Osvojování kategorie pádu - shrnutí	51
Tabulka 19: Výskyt miniparadigmat.....	54

1 Úvod

Bakalářskou práci na téma *Osvojení gramatických kategorií ohebných slovních druhů – podstatných jmen*, jsem si vybrala díky zájmu o psycholingvistiku, děti a český jazyk.

Chtěla bych zjistit, jakým způsobem si děti osvojují rodný jazyk, konkrétně jak si osvojují gramatické kategorie podstatných jmen a jak jsou schopny používat ve správném tvaru i slova, která předtím v konkrétním tvaru neslyšely. To, jak si děti osvojují gramatické kategorie ohebných slovních druhů, může mně i ostatním pomoci v další práci s dětmi z pozice rodiče či učitele.

V této práci nejdříve popíši, jak si děti osvojují jazyk, jaké jsou etapy vývoje jazyka, jestli můžeme najít pravidla, jak se systém jazyka u dětí tvoří a jaká jsou specifika dětské řeči. Zaměřím se především na osvojování gramatických kategorií podstatných jmen – jak osvojování gramatických kategorií probíhá, zda jsou určitá pravidla, jak tento proces probíhá a podle čeho tato pravidla vznikají.

Tato teoretická východiska porovnáám s vlastním výzkumem, kde pořídím minimálně v měsíčním rozestupu 6 nahrávek řeči tříletého dítěte se zaměřením na mluvnické kategorie podstatných jmen. Údaje z nahrávek následně kvantifikuji a zaměřím se konkrétněji na osvojování jednotlivých kategorií. Výsledky mého výzkumu porovnáám s dosavadními výsledky stejně orientovaných prací, které vycházejí z analýzy řečového vývoje malých vzorků dětí.

Mým cílem je proniknout do problematiky osvojování jazyka, zjistit principy osvojování gramatických kategorií podstatných jmen na základě vlastního výzkumu a k výzkumu osvojování gramatických kategorií ohebných slovních druhů přispět svým vlastním výzkumem doloženým na řeči konkrétního tříletého dítěte.

2 Psycholingvistika

Vývojem dětské řeči se zabývá vývojová psycholingvistika. Základní otázkou psycholingvistiky je, jak člověk řeč vnímá, chápe, a čím je způsobeno, že je následně schopný ji reprodukovat. (Altmann, 2005, s. 15)

Pro nás bude v této práci důležité dozvědět se, jak se dítě naučí skloňovat slova, která předtím v určitém tvaru (alolexu) neslyšelo.

Psycholingvistika jako věda vznikla v 50. letech minulého století díky mezioborovému sblížení převážně psychologie a lingvistiky, dále i pedagogiky a neurologie, a zásluhou většího zájmu o samotného člověka a řeč.

50. léta jsou pro psycholingvistiku sice průlomová, avšak řeči a jejím vývojem, tudíž řeči u dětí, se zabývalo několik vědců již od konce 19. století. Z nejnámějších zmiňme z Německa Ernsta Meumanna, Gustava Lindnera a dále Claru a Wilhelma Sternovy, kteří jako první definovali teorii stádií vývoje dětské řeči, ze které čerpá psycholingvistika dodnes. Všechny tyto autory řadíme do fáze psycholingvistiky deskriptivní, jejich práce převážně popisovaly konkrétní záznamy dětské řeči. Oproti nim jsou průlomoví psychologové Jean Piaget ze Švýcarska a Rus Lev Semjonovič Vygotskij, kteří k vývoji dětské řeči přistupovali teoreticky. Piaget vysvětluje vývoj dětské řeči jako přirozený proces spojený s vývojem myšlení dítěte. Proti této teorii se Vygotskij vyhrazuje. Podle něj je vývoj dětské řeči determinovaný sociálním a komunikačním prostředím dítěte. (Průcha, 2011, s. 10 - 11)

Pro kořeny české psycholingvistiky důležité řadíme Čecha Františka Čádu, který se zabýval zkoumáním dětské řeči ve svých spisech *Studium řeči dětské I. Povšechné otázky o vývoji mluvy dětské (1906) a Studium řeči dětské II. Vývoj dětské slovní zásoby (1908)*. (Průcha, 2011, s. 10 - 11). Zájem o výzkum vývoje dětské řeči v Čechách dokládá také fakt, že v roce 1955 český lingvista Ohnesorg přišel s pojmem pedolingvistika – věda o osvojování jazyka dítětem, tento termín se však moc neujal. (Slančová, 2008. s.10)

Boom samotné vývojové psycholingvistiky přinesla převratná teorie Noama Chomského. Ta podpořila zájem o zkoumání osvojování jazyka, ať už v souladu s

teorií Chomského nebo naopak pro vyvrácení jeho teorie, viz oddíl 3. 1. 2. (Saicová Římalová, 2016, s. 14)

3 Teoretická východiska

3.1 Teorie osvojování jazyka

Teorií o osvojování jazyka bylo za poslední desítky let předloženo mnoho, ale téměř žádná z nich nemá souhrnný charakter. (Průcha, 2011, s. 17) Právě z důvodu absence komplexní teorie o osvojování jazyka je v posledních několika letech zkoumání a zájem o dětskou řeč na vzestupu, na československé půdě se výzkumem dětské řeči zabývají např. Saicová Římalová v publikacích *Když začínáme mluvit; Osvojování jazyka dítětem*, *Dětská řeč*, Smolík ve *Vývoji jazykových schopností v předškolním věku*, Chejnová v monografii *Acquisition of morphological categories and vocabulary in early ontogenesis of a Czech child* a v mnoha příspěvcích ve vědeckých časopisech, Slančová v *Štúdiu o detskej reči*, Kapálková v publikacích *Knihy o detskej reči*, *Hodnotenie komunikačných schopností detí v ranom veku* aj., Kesselová se dětskou řečí zabývá v monografii *Morfológia v komunikácii detí*, Kutálková ve *Vývoji dětské řeči krok za krokem* a v dalších, Průcha sepsal své poznatky z vývojové psycholingvistiky v *Dětské řeči a komunikaci* (Chejnová, 2015, s. 91), ve svých diplomových pracích se osvojováním jazyka zabývají Kalfasová a Klenorová. Čeští a slovenští autoři většinou pracují v empirickém a konstruktivistickém paradigmatu, velká část východisek amerického výzkumu pochází z teorie Noama Chomského. (Chejnová, 2016, s. 14).

3.1.1 Behaviorální přístup

Před tím, než přišel Chomsky se svou teorií, většina lingvistů zastávala názor, že se narodíme bez jazykového inputu a řeč se učíme díky reakci na vnější verbální a neverbální stimuly (Průcha, 2011, s.17), jednalo se o přístup behaviorální, jenž vznikl ve 20. letech minulého století přirozenou interakcí s předchozím bádáním v psychologii, a do doby než přišel Chomsky se svou novou teorií, byl názor, že si osvojujeme řeč učením a hlavní roli má vnější prostředí, většinou přijímán. Hlavním představitelem behavioristického přístupu je americký psycholog B. F. Skinner. (Saicová Římalová, 2016, s.18)

3.1.2 Teorie osvojování jazyka dle Noama Chomského (nativistický přístup)

Dle Chomského „*schopnost řeči je dána biologicky, tj. že lidé se dokážou řeči naučit ne proto, že by byli inteligentnější, ale protože náš mozek je k řeči speciálně uzpůsoben*“ (cit. Cumminsová, 2006, str. 136, [překlad M. Kavková])

Chomsky je zakladatel lingvistického směru generativní gramatika, který vysvětluje princip tvorby gramatiky při vývoji jazyka u dítěte. Tato nová teorie, jak bylo již zmíněno, na rozdíl od dosavadních přichází s tím, že lidé mají schopnost osvojování a užívání řeči vrozenou, že jde o *geneticky založený mechanismus osvojování jazyka*. (cit. Průcha, 2011, str. 18) Tato teorie je ovšem obtížně ověřitelná.

Tento vrozený mechanismus osvojování jazyka nativisté nazývají zkratkou LAD (*Language Acquisition Device*). Člověk se narodí s dispozicí osvojit si kterýkoliv jazyk na světě, a podle toho, s jakým jazykem se od narození setkává, se mu aktivuje daný „program“. Přesně to vystihuje název *Universal Grammar*, který později nativisté začali používat. (Saicová Římalová, 2016, s. 18)

Tento biologický přístup byl a je kritizován například kvůli tomu, že Chomsky a jeho stoupenci nikdy neobjasnili, jak LAD funguje, kdy a jak začíná „pracovat“, dále kvůli odlišné individuální době osvojování jazyka a rozšiřování slovní zásoby dítětem (Průcha, 2011, s. 20) (tento argument autorka této bakalářské práce nepovažuje za relevantní, takto bychom mohli diskutovat o všech procesech lidského těla), nebo kvůli dlouhému trvání pochopení sémantiky sloves. Nicméně teorie Chomského podnítila veliký zájem o výzkum dětské řeči.

3.1.3 Kognitivní teorie učení

Podle kognitivistů si dítě osvojuje řeč na základě vlastních zkušeností, díky kterým si vytvoří svou myšlenkovou síť. Záleží tedy na mentálních předpokladech jedince. (Nebeská, 1992, s.127) Reprezentantem této teorie je Švýcar Jean Piaget. Ten tvrdí, že dítě není pasivním účastníkem, který přijímá předkládané, ale samo v závislosti na své mentalitě aktivně s předkládaným (tj.s řečí) zachází. (Lachout, 2012, s. 36)

3.1.4 Interakcionistická teorie

Interakcionistická teorie čerpá z přístupu behavioristického, kognitivního, tak i z nativistického. Dle této teorie si jedinec osvojuje řeč prostřednictvím vnějších vlivů a také díky vrozeným předpokladům, do kterých zahrnujeme nejen přirozenou vlastnost osvojit si jazyk, ale i vlastní iniciativu související s mentálními dispozicemi a potřebami jedince. (Lachout, 2012, s. 37)

3.2 Současné teorie

Všechny výše uvedené teorie mají omezené zaměření, jsou zjednodušující, tudíž nekomplexní. Žádná z nich nepohlíží na osvojování jazyka ze široka, ze všech podílejících se aspektů. Každá z nich ovšem více či méně přispěla k současným teoriím týkajících se osvojování řeči, kognitivní a interakcionistická teorie jsou stále užívány.

O zkoumání osvojování řeči je v posledních letech vysoký zájem jak v zahraničí, tak u nás. Oproti dřívějšímu dnešní teorie více vychází z výzkumů mezioborových. (Průcha, 2011, s. 24) Na jedné straně se domníváme, že jsou již definovány a psycholingvisty přijímány základní „stavební kameny“ podílející se na stavbě osvojování si řeči a všechny teorie vycházejí z podobných základů a východisek, hypotézy se však i přesto rozrůžňují, jsou nestabilní, a i proto se stále vytvářejí nové. (Nebeská, 1992, s. 93) Všechny teorie se dají rozdělit podle třech základních přístupů ke zkoumání, jsou jimi přístup racionalistický, empiristický a interakční. (Průcha, 2011, s. 25)

3.2.1 Racionalistický přístup

Racionalistický přístup se přiklání k nativistickým teoriím, tudíž je založen na teorii osvojování jazyka podle Noama Chomského. Podle tohoto přístupu se člověk narodí už „naprogramovaný“ ke schopnosti ovládat jazyk a na základě tohoto vstupu vyvozuje a uchopuje to, co vnímá. Jinými slovy se jazykový instinkt vyvine a přizpůsobí podle specifik daného jazyka.

Tento přístup je, stejně jako teorie Chomského, hojně kritizován a vyvolává spekulace, není totiž zatím spolehlivě prokazatelný. (Průcha, 2011, s. 25)

3.2.2 Empiristický přístup

Podle tohoto přístupu si dítě osvojuje jazyk díky zkušenostem, učení, komunikačním vlivům a na jejich podnět si dítě přisvojí mechanismus osvojování jazyka. Jazyk je podle představitelů tohoto přístupu sociální záležitostí, dítě je přirozeně sociální bytost, která potřebuje k uskutečnění svých potřeb komunikovat, a tak jí nezbyvá nic jiného, než se řeči a jejím strukturám naučit. (Průcha, 2011, s. 29)

3.2.3 Interakční přístup

Interakční přístup propojuje a čerpá z obou předešlých, podle něj při osvojování jazyka kooperují dispozice vrozené, produkty učení a sociální prostředí. (Lachout, 2012, s. 37)

4 Vývoj řeči

Počátky vývoje dětské řeči najdeme ještě před samotným narozením dítěte, tedy v prenatálním období. Je dokázáno, že plod v těle matky od 6. měsíce reaguje na zvuky z okolí, dítě získává své první zkušenosti o zvuku, později je schopno rozeznávat hlas matky nebo pravidelně se opakující zvuky. Toto rozpoznávání, zkušenosti a učení mají pak vliv na pozdější vývoj řeči a komunikace dítěte. (Smolík, Seidlová Málková, 2014, s.16) Řeč po narození, která na dítě od prvního okamžiku působí, nazýváme počáteční jazykový input a vnější reakcí na něj jsou mimické, hlasové a tělesné projevy dítěte. (Průcha, 2011, s. 37) Zvuky, které dítě prvních několik měsíců vydává, nemají s řečí ještě co dočinění, je to hra a příprava mluvidel. (Vyšetejn, 1995, s.17) Pomocí dutiny ústní, nosní a hltanové se později z hlasu stane řeč. Samotný rozvoj řeči pak dělíme na období křiku, žvatlání, období prvních slov a období otázek. (Kutálková, 2009, s.35 - 44)

4.1 Období křiku

Ihned po narození dítěte a v prvních dnech jeho života dítě neurčitě křičí. Kolem 6. týdne věku dítěte nastává zlom. Intenzita a rozsah hlasu se rozšiřují, dítě hlasem začíná vyjadřovat pocity. Tvrdý hlasový začátek dítě používá v případě nespokojenosti. Oproti němu měkký hlasový začátek značí spokojenost. Měkký hlasový začátek spolu s ostatními zvuky, které dítě objevuje např. pomocí jazyka, označujeme jako broukání. (Kutálková, 2009, s. 36)

4.2 Období žvatlání

Období žvatlání trvá přibližně 6 měsíců. Dítě mluvidla používá stále více a více, objevuje nové zvuky, melodie, výšku hlasu a při tomto vlastním prozkoumávání se nám může jevit, že si dítě prozpěvuje, že slyšíme slabiky, náznaky slov, to vše je však pouze náhodně vyluzovaný zvuk. To, že je toto žvatlání pudové, dokazuje fakt, že děti po celém světě žvatlají velmi podobně, a žvatlají dokonce i děti hluché. (Kutálková, 2009, s.37)

V druhém půlroce děti začínají napodobovat zvuky cíleně, napodobují slova, melodii a tempo řeči, důležitý je proto zrak a sluch. Tomuto období říkáme žvatláni napodobivé.

Kolem 9. měsíce dítě začíná samo chápat slabiky a slova spojená s realitou, nastává období rozumění řeči. Stále však dítě potřebuje, aby slova provázela především melodie a mimika, aby si je spojilo s realitou.

Další vývoj dítěte se odvíjí podle styku s řečí dospělých a komunikace s nimi. Dítě rychle rozumí dalším a dalším slovům, i když je neumí říci. V citově chladném prostředí s nedostatkem podnětů a komunikace se dítě rozvíjí podstatně pomaleji. (Kutálková, 2009, s.37)

4.3 Období prvního slova

První záměrně vyslovené slovo se znalostí jeho významu bývá jedno nebo dvouslabičné. Slovo u dítěte prošlo prahem pochopení a prahem proslovení. Slovní zásoba se rychle rozšiřuje. Jedno slovo zastupuje celou větu – např. „*ham*“ může značit: „*Dej mi jídlo.*“ (Kutálková, 2009, s. 39) Pokud bychom první slova zařadili mezi slovní druhy, převažují podstatná jména a citoslovce. (Smolík, Seidlová Málková, 2014, s. 26)

Kolem druhého roku dítěti postupně přestává stačit vyjadřovat se jednoslovně a slova začíná spojovat v první jednoduché věty. (Kutálková, 2009, s. 39)

4.4 Rozvoj řeči

Během druhého a třetího roku dítěte jeho slovní zásoba prudce stoupá. (Stáří, kdy děti začínají mluvit, se individuálně může lišit, např. u chlapců obecně se objevují první věty později než u dívek.) (Průcha, 2011, s. 80) K tomu, aby si dítě slovo zapamatovalo, musí ho slyšet přibližně 200krát. Výjimku tvoří slova onomatopoická, citově zabarvená, či slova, která byla pronesena pro dítě v zajímavé situaci. (Kutálková, 2009, s. 40)

Při rozšiřování slovní zásoby dítě slova občas zkomolí, přehází slabiky či si samo vytvoří vlastní nový potřebný výraz, vznikají tak neologismy. Pokud je

takovýchto neologismů, kterým rozumí pouze rodina, více, mluvíme o idioglossii.(Kutálková, 2009, s. 41)

4.5 Faktory ovlivňující rozvoj řeči

Faktory, které ovlivňují rozvoj řeči, jsou věk, mentální předpoklady jedince, vlivy sociální a kulturní.(Altmann, 2005, s. 46)

4.5.1 Sociální faktory

Jazykový vývoj dítěte ovlivňuje struktura rodiny - zda dítě vyrůstá s oběma rodiči, nebo pouze s jedním. Dále je důležitý kontakt s jinými členy rodiny, jako jsou například prarodiče a sourozenci. Vliv má i to, zda jsou děti jedináčci, nebo mají sourozence. Rozvoj dětské řeči ovlivňuje i společenské a ekonomické postavení rodičů. Ze sociálních faktorů má největší roli na jazyk dítěte vzdělání rodičů, a to v první řadě matky. Děti rodičů vyššího ekonomického postavení používají delší a složitější větné konstrukce a mají rozšířenější slovní zásobu. Nejznámější teorii o souvislosti sociálního statusu rodiny a osvojování jazyka vytvořil v 60. až 70. letech Brit Basil Bernstein. Tuto teorii nazýváme Bernsteinova teorie o sociální podmíněnosti jazykových kódů dětí. (Průcha, 2011, s. 146)

4.5.2 Kulturní faktory

Na osvojování řeči dítětem působí i faktory národní a etnické kultury, ve které dítě vyrůstá. Každé etnikum má své specifické komunikační chování – verbální i neverbální a specifické chápání světa. (Průcha, 2011, s. 155)

4.5.3 Faktor věku

Není-li dítě vystaveno jazyku do určitého věku, nikdy se už jazyk nenaučí. Děti, které žily izolovaně od lidí, například Kamala, jeden z případů tzv. „vlčích dětí“, byla prvně začleněna mezi lidi a tudíž mezi lidskou řeč kolem svého 8. roku života a jazyk se již nikdy nenaučila ovládat. (Saicová Římalová, 2016, s. 77)

4.6 Konstruování jazykových a komunikačních dovedností

Zatímco přibližně v prvních dvou letech života dítěte je jeho jazykový vývoj zaměřený na zvukovou stránku, po druhém roce se jazykový vývoj soustředí na

stránku gramatickou, morfologickou a syntaktickou. (Průcha, 2011, s. 51) Z důvodu tématu této práce se zaměříme právě na stránku gramatickou.

5 Osvojování gramatiky

Gramatika je soubor vztahů a pravidel, kterými se jazyk řídí. Termín zahrnuje morfologii i syntax.

Naše slovní zásoba bez gramatiky by neuměla vyjádřit naše myšlenky, pocity. (Karmiloff, 2001, s. 86) Aby člověk mohl užívat jazyk, musí umět vytvořit gramatické věty.

Děti začínají pojít slova, jakmile jejich aktivní slovní zásoba činí 50 – 100 slov. S nárůstem slovní zásoby dítěte narůstá i počet slovních kombinací. Tyto kombinace však nejsou náhodné, děti nějak vědí, jak slova kombinovat a jak je skloňovat. Naším cílem je popsat principy osvojování a akvizici gramatických kategorií podstatných jmen.

Nikdo malým dětem gramatická pravidla nevysvětluje, a tak se musí učit z toho, co slyší. Na konci procesu osvojování gramatiky je jedinec schopen poznat, které věty jsou gramaticky správné či nesprávné, ačkoliv malému dítěti gramatiku většinou neopravujeme a ani konkrétní věty třeba nikdy neslyšely. (Altmann, 2005, s. 54)

„Definice pojmu gramatičnosti není založena na tom, jak kombinovat nebo ohýbat konkrétní slova, ale na tom, jak kombinovat nebo ohýbat typy slov.“ (cit. Altmann, 2005, str. 55)

Dítě musí být schopno rozeznávat slova stejné kategorie a rozeznávat vnitřní strukturu vět, odvozuje a identifikuje strukturu věty na základě vět a slov známých. Jak ale dítě syntaktické kategorie rozezná? Na to se snažili odpovědět Noam Chomsky či Steven Pinker, kteří tvrdili, že se narodíme se základní znalostí napomáhající podvědomě rozlišovat typy a funkce slov. Podle Pinkera to prakticky znamená, že dítě má hrubou znalost typů slov, tj. že rozpozná typy slov jako například podstatná jména a slovesa a jejich funkci a pozici ve větě. Diskuse a polemiky stále na toto téma probíhají, a to o tom, zdali je tato vrozenost povahy jazykové, nebo je to povaha chápání světa, jeho uspořádání, stavů a změn. Představitelkou druhého typu je psychologka a lingvistka Lila Gleitman.

Jako stále není zcela jednoznačné, jak si jazyk osvojujeme, není ani prokazatelně stoprocentně jasné, jak se v dětství naučíme slova skloňovat a časovat. (Altmann, 2005, s. 57 - 59) My popíšeme sled osvojování gramatických kategorií u ohebného slovního druhu, konkrétně podstatných jmen.

5.1 Vývoj gramatické kompetence

Abychom ovládali jazyk, musíme podvědomě umět ovládat gramatická pravidla v řeči. Zjistit, jak se naučíme aplikovat námi vytvořená gramatická pravidla na konkrétní slova, je naším cílem. K tomu nám poslouží záznamy řeči dítěte, jak tomu bylo i u podobných výzkumů. Je to v tuto dobu pravděpodobně nejdůvěryhodnější způsob zjišťování.

Konkrétní stadia vývoje české gramatické kompetence u českého dítěte máme k dispozici například z roku 1967 od Václava Příhody.

Od roku a půl trvalo u dítěte, které bylo u Příhody předmětem výzkumu, asi 8 měsíců období, kdy ještě nerozlišovalo mezi slovesy, podstatnými jmény a dalšími slovními druhy. „*Ham*“! může znamenat jak „*jídlo*“, tak „*chci jíst*“ apod. Tyto jednoslovné věty se postupně pomalu rozšiřují na dvouslovné až několikaslovné. Toto období trvá asi tři měsíce, než se vyvine na období skloňování některých slov. Asi od dvou let do dvou let a 9 měsíců trvalo u dítěte období zdokonalování a rozšiřování skloňování většiny slov. (Příhoda, 1967, s. 191)

Komplexnější popis vývoje osvojování gramatiky u česky hovořícího dítěte vytvořila v 70. letech Jaroslava Pačesová na základě sledování desítek dětí. Autorka popisuje konkrétní vývoj osvojování mluvnických kategorií u jednotlivých slovních druhů. (Pačesová, 1979, s. 5) Za poslední dobu se osvojováním jazyka dítětem zabývají na československé půdě práce *Vývoj jazykových schopností v předškolním věku* z roku 2015 od Smolíka a Seidlové Málkové, *Osvojování jazyka dítětem* (2016) od Saicové Římalové, *Acquisition of morphological categories and vocabulary in early ontogenesis of Czech child* (2016) od Chejnové, *Pád v ranej ontogenéze řeči detí osvojujúcich si Slovenčinu* (2017) Kesselové a *Desať štúdií o detskej reči* (2018) Daniely Slančové.

5.2 Obecné zákonitosti při osvojování gramatiky dítětem

Společně s gramatikou se u dítěte rozvíjí taktéž povědomí fonologické a morfolo-
gické. Začínají rozlišovat, ač zatím omezeně, jednotlivé fonémy a morfémy
nesoucí určitý význam a začínají s nimi správně zacházet. V roce 2009 Duncan,
Casalis a Colé zjistili ze svého výzkumu, že osvojování gramatických prostředků je
ovlivněno nejen vrozenými předpoklady pro osvojování, ale značně i jazykovým
inputem ze strany dospělých. (Duncan, Casalis, Colé, 2009, s. 405 - 440)

Když si dítě začíná osvojovat mluvnické kategorie, nejdříve se naučí rozlišovat
druhy slov, pozice slov ve větě a postupně se učí rozdíl mezi slovy, jako například
životnost/neživotnost, minulost/přítomnost a tím si vytváří osvojování mluvnických
kategorií. Dětský jazyk má méně slovních druhů a hlavně jinou kvantitu používání
určitých slovních druhů než jazyk dospělých. Dítě jako první ovládá citoslovce a
podstatná jména označující substance, potom přibudou slovesa a přídavná jména. O
hodně později a v malém zastoupení děti začínají používat zájmena a příslovce, vel-
mi ojedinele a ještě později se začínají vyskytovat číslovky, předložky a spojky.
(Pačesová, 1979, s. 52)

Při osvojování gramatiky dítě své poznatky přehodnocuje. Pokud zjistí, že jeho
dosavadní zjištění je nesprávné, vynechá ho a přestane používat. (Saicová Římalová,
2016, s. 46) Právě proto, že dítě se učí, experimentuje a zjišťuje, najdeme v dětské
řeči odchylky od řeči dospělých. U více jazykově aktivních dětí najdeme více jazy-
kových odchylek a novotvarů než u dětí méně verbálních, právě proto, že s jazykem
více experimentují. U všech dětí je ovšem společné, že se učí od bezpříznakového k
příznakovému. První si osvojují to, co slyší od dospělých nejčastěji. (Pačesová, 1979,
s. 155)

U ohebných slovních druhů poznáme první změny v osvojování gramatiky u dě-
tí podle sufixů a infixů. Jako poslední si dítě osvojuje prefixy. Pro dětskou řeč je
typické připojování nevhodných afixů k základům slov, křížení nevhodných sufixů
apod., to vše ale ukazuje, jak se dítě učí s jazykem pracovat a logicky odvozuje podle
toho, co je mu nejznámější. U většiny nových slov v dětském slovníku můžeme po-

zorovat, jak si dítě vytváří nová slova a tvary analogicky podle tvarů nejproduktivnějších, nejčastěji slýchanych. (Pačesová, 1979, s. 39 – 45)

U podstatných jmen ze začátku dítě rozlišuje rody podle formální stránky slova, tj. podle koncovky – mužský rod pro dítě značí slovo končící na souhlásku, ženský končící na *a* (Chejnová, 2016, s. 65) a střední rod slova končící na *o* (Chejnová, 2015, s. 95) .

Co se týče čísla jmen, dítě si nejprve osvojuje singulár a plurál tvoří i u jmen hromadných – např. snížek – snížky. (Pačesová, 1979, s. 77)

Při stupňování přídavných jmen dítě tvoří analogicky podle jemu nejznámějšímu, např. *dlouhej – dlouhejší – nejdouhejší*. (Pačesová, 1979, s. 108)

Slovesa dítě zpočátku časuje podle nejproduktivnějších vzorů, např.: *plakám, plakáš, plaká, plakáme, plakáte, plakají*. Dítě taktéž tvoří dokonavost – nedokonavost, viz *bumbat – bumbnout*. Neologismy vznikají i oddělením domnělé předpony např. *klidit od uklidit*.

Typické je zachování kmene a připojení produktivní koncovky, rušení nulové koncovky a její nahrazení koncovkou jinou, nerozlišování slov českých a přejatých či cizích. Pro všechny jazyky je pro dětskou řeč specifické vyhýbání se výjimečným a nepravidelným tvarům a naopak prosazování slov a tvarů pravidelných a produktivních. Dítě tedy jen nekopíruje řeč dospělých, ale samo si utváří a učí se systém daného jazyka. (Pačesová, 1979, s. 84 - 87) Chyby, které děti tvoří, jsou řízené určitými pravidly a svědčí o vrozených předpokladech. (Průcha, 2011, s. 59) Stále ale nevíme, zda jsou tyto předpoklady charakteru jazykového, nebo obecného chápání světa a jeho souvislostí.

Společně s gramatikou se u dítěte rozvíjí taktéž povědomí fonologické a morfologické. Začínají rozlišovat, ač zatím omezeně, jednotlivé fonémy a morfémy nesoucí určitý význam a začínají s nimi správně zacházet (Průcha, 2011, s. 61).

5.3 Osvojování gramatických kategorií podstatných jmen u česky hovořícího dítěte

Podstatná jména pojmenovávají substance, vlastnosti, činnosti, procesy a dějové stavy. V dětské řeči se vyskytují spolu s citoslovci mezi prvními slovními druhy. Dítě nejdřív používá podstatná jména vyjadřující substance, velmi ojediněle se ze začátku objevují i substantiva pojmenovávající činnosti. Substantiva činnostní nechápe dítě jako samotný akt, činnost, ale má je spojené s konkrétními předměty s činnostmi spojenými, tj. *obouvání* pro dítě znamená boty, koupání voda, vana apod. Velmi vzácná jsou pak v dětské řeči podstatná jména označující vlastnosti. Oproti tomu jsou ale častá podstatná jména, která sama zpodstatňují charakteristickou vlastnost, např. *chlupáček*, *kuňkalka*. Zcela v dětské řeči chybí podstatná jména pojmenovávající procesy a dějové stavy. Podstatný rozdíl mezi řečí dospělých a dětí je dále v tom, že například dětská výpověď „*Máma*.“ neznačí toto apelativum, ale momentální situaci/ potřebu dítěte (*mámo*, *podej mi to/ mám hlad* apod.), dětské výpovědi zcela ale pochopíme pomocí gestikulace a mimiky. (Pačesová, 1979, s.54 – 55)

5.3.1 Kategorie rodu

V nejranějším stadiu mluvního vývoje dítěte se kategorie rodu nevyskytuje. S obohacováním slovní zásoby dítěte ještě nějakou dobu nepoznáme, zda dítě rod rozlišuje, jelikož ze začátku používá slova z jeho blízkého okolí, která přejala - *máma*, *bába*, *děda*, *očička*, *pití* v jednoslovných výpovědích a nepoužívá jiné slovní druhy, které by nám naznačily uchopení kategorie rodu dítětem. K prvním odchylkám dochází s používáním minulého času u sloves. Ze začátku si dítě rozlišování rodu neuvědomuje – *Honzík nespinkala*. Koncovka *-a* převažuje ale i v období, kdy tuto koncovku už dítě přiřazuje ženskému rodu. Dítě koncovku *-a* používá u rodu mužského v případě, že si není jisto. Dalšími důvody pro nevhodné používání koncovky *-a* jsou tendence dítěte upřednostňovat otevřené slabiky, vysoká frekvence slov na *a*-ové zakončení a fakt, že většina prvních předkládaných slov dítěti má *a*-ovou koncovku.

Vliv na výkyvy mezi mužským a středním rodem u dítěte má hovorová čeština. V řeči dospělých totiž dochází k neutralizaci rodu u přídavných jmen, viz. *velký kluci/holky/štěňata*. Další, ale méně závažný důvod jsou obourodá podstatná jména – *brambora- brambor, kedlubna – kedluben*. (Pačesová, 1979, s.60)

O vědomém rozřazování podstatných jmen do rodů můžeme hovořit u dětské řeči tehdy, když se substantiva liší svou koncovkou od běžného zakončení typického pro svůj rod, tj. že dítě slova *jako konev, hůl, garáž, tramvaj* považuje za substantiva rodu mužského a naopak slova rodu mužského jako jsou *táta, děda, brácha* považuje za feminina.

Dětský jazykový systém předpokládá pravidelnost a ekonomičnost. (Chejnová, 2015, s. 95) K tomu, aby dítě pochopilo jistý tvar slova jako zástupce paradigmatu, musí být toto paradigma dítěti častěji překládáno a dítětem využíváno.

Ve všech případech děti upřednostňují zdobněliny, což si vysvětlujeme jejich pravidelností (*-ka, -ek, -ko*), která jasně rozlišuje rod jména. Pokud děti slyší podstatné jméno nejdříve v jeho zdobnělém tvaru, lépe pochopí rod substantiva u tvaru nezdobnělého. (Smolík, Seidlová Málková, 2014, s. 57 – 58)

Se zdobnělinami a pravidelností souvisí také to, že dítě zpočátku automaticky počítá s tím, že každé podstatné jméno má svou zdobnělou verzi: *stěnička, světeček, garážečka*.

Dalším příkladem aktivního zacházení dítěte s jazykem je také naopak tvoření augmentativ z deminutiv, kdy *knížka* je *kníža*, *vajíčko* je *vajo*, nebo *oříšek* *oříš*. I zde vidíme tendenci k *a*-ovému zakončení u feminin, *o*-ovému u neuter a konsonantickému u maskulin. (Pačesová, 1979, s. 63 - 65)

5.3.2 Kategorie čísla

Chejnová (2016) uvádí, že se kategorie čísla objevuje u dítěte jako první. (Chejnová, 2016, s. 89) Dítě u podstatných jmen rozlišuje individuálnost a mnohost. Pačesová (1979) naopak konstatuje, že si dítě zpravidla jako první osvojuje kategorii rodu. (Pačesová, 1979, s. 79)

5.3.3 Kategorie pádu

Kategorii pádu si děti osvojují jako jednu z posledních, jelikož se jedná o složitý komplexní systém. Chejnová (2016) uvádí, že se u dětí jako první objevuje nominativ singuláru, dále nominativ plurálu, akuzativ singuláru a akuzativ singuláry. Tyto pády se v raném vývoji dětské řeči osvojují nejčastěji. (Chejnová, 2016, s. 86) Výsledky Chejnové jsou shodné s výsledky Pačesové (1979).

6 Metoda výzkumu

V praktické části této práce budeme zkoumat, kvantifikovat a porovnávat osvojování gramatických kategorií podstatných jmen tříleté dívky s dosavadními výsledky stejně zaměřených prací.

Přibližně po měsíci až dvou jsem 6krát pořídila průměrně pětadvacetiminutovou audionahrávku rozhovoru s holčičkou Zuzankou, která se narodila 15. 7. 2013.

Rozhovory jsem většinou prováděla já s její maminkou a blízkými příbuznými při běžných denních situacích. Jedna z šesti nahrávek je převážně monolog Zuzanky, kde si sama zpívá a povídá pro sebe. První nahrávku jsem pořídila v jejích třech letech a třech měsících. Při poslední nahrávce byly Zuzance bez jednoho týdne čtyři roky.

Audiozáznamy jsem následně přepsala dle zásad ortografické CHAT transkripce (Child Language Data Exchange System database; MacWhinney – Snow 1985, <http://childes.psy.cmu.edu>). U každého záznamu dětské řeči pak budeme pozorovat posloupnost akvizice čísla, rodu a pádu podstatných jmen a tyto údaje kvantifikovat. Sledovaly jsme všechny výskyty substantiv (TOKEN).

Každou nahrávku budeme zvláště podrobně zkoumat, údaje přeneseme pro přehlednost do tabulek, převedeme na procenta a následně je všechny v časovém vývoji porovnáme.

Budu vycházet z konstruktivistického paradigmatu, stejně jako Chejnová (2016) a sledovat osvojování gramatických kategorií podstatných jmen, chybná užití tvarů podstatných jmen a hypergeneralizaci v řeči sledovaného dítěte.

7 Pozorovaná dívka

Pro výzkum jsme zaznamenávali řeč dívky Zuzany narozené v červenci 2013. V době první nahrávky byly dívce 3 roky a 3 měsíce. Zuzana je jedináček a vyrůstá pouze s matkou. Matka má středoškolské vzdělání s maturitou. Zuzanka je v častém kontaktu s prarodiči a přibližně třetinu roku je v dennodenním kontaktu nejen s mnoha dospělými, ale i s mnoha dětmi, kteří jsou jejími příbuznými. Zuzanka tedy komunikuje velmi často a to s lidmi různých věkových skupin, pohlaví a vzdělání.

Zuzanka začala produkovat první opravdová slova kolem 1. roku a následně se rychle a dobře rozmluvila.

Nahrávky se velmi liší, co se týče počtu Zuzančiných vyprodukovaných slov, jelikož byla Zuzanka často náladová, někdy se jí tedy mluvit nechtělo a dle mého pocitu vycítila, že ji do mluvení trochu tlačíme. Za Zuzankou jsem daleko cestovala, a tak jsem nahrávky občas pořizovala i v její špatné náladě, kdy se dívce nechtělo příliš komunikovat. Dvě nahrávky (původně jsme měli celkem 8 nahrávek) jsem nemohla z důvodu téměř žádného výskytu slov ani použít.

8 Ukázka transkripce

VÝŇATEK Z NAHRÁVKY Č. 6

zkratky: Zuzanka (ZUZ), Markéta – autorka této práce (MAR), Ondřej – bratranec Zuzanky (OND)

věk Zuzanky v době pořízení nahrávky: 3 roky 11 měsíců 24 dní

délka nahrávky: 28:02

*MAR: ano?

*ZUZ: ano.

*MAR: tam se dává maso a udí se to.

*MAR: víš.

*ZUZ: ne liby.

*MAR: a ryby jsou taky masíčko ale.

*MAR: je hele to tam máte králíka nebo morče nebo co tam je?

*ZUZ: močátko a kálík.

*MAR: voboje?

*ZUZ: mhm.

*MAR: já tam vidim jenom morče.

*ZUZ: a tamhle ještě.

*MAR: kde?

*ZUZ: tamhle tamhle.

*MAR: no tam je morče.

*ZUZ: ne támle.

*MAR: to je králík?

*ZUZ: ne molče a pak tam klálík.

*MAR: kdo to vodjíždí Zůzo?
*MAR: víš jak se jmenuje?
*ZUZ: Ondla.
*MAR: ty si šikula.
*OND: nene Pepa.
*ZUZ: Ondla.
*OND: já sem Pepa.
*ZUZ: ne Ondla.
*MAR: jo támdle je.
*MAR: jé ten je hezkej a menuje se nějak?
*ZUZ: klálík.
*MAR: králík a má méno?
*MAR: nemá?
*ZUZ: ne tady má méno.
*MAR: to morče má méno?
*MAR: a jaký?
*ZUZ: molčák.
*MAR: morčák jo?
*MAR: neměli byste mu dát něco k jídlu?
*ZUZ: ale to ale menuje se Ofík.
*MAR: jak že se menuje?
*ZUZ: Afík.
*MAR: Alfík?
*ZUZ: Olfík.
*MAR: Orfík?

*ZUZ: mhm.

*MAR: Orfík jo kdo ho tak pojmenoval?

*MAR: hele dáš mu tam todleto?

*MAR: pamprlík?

*ZUZ: mhm to mu tam musim ještě hodně natl.

*MAR: tady sou eště Zůzo.

*ZUZ: tady ještě.

*MAR: hele na tady ještě máš.

*ZUZ: co to je?

*MAR: ňáký děti vod vedle.

*MAR: hele jak baští.

*ZUZ: ještě tamto mu dáme.

*MAR: králíkovi?

*MAR: nebo.

*ZUZ: ano kálíčkoví.

9 Osvojování gramatických kategorií podstatných jmen u česky hovořícího dítěte – vlastní výzkum

9.1 Přehled nahrávek

Tabulka 1: Přehled nahrávek

	1. nahrávka	2. nahrávka	3. nahrávka	4. nahrávka	5. nahrávka	6. nahrávka
datum nahrávky	15. 10.2016	22. 1. 2017	4. 3. 2017	12. 5. 2017	7. 6. 2017	7. 7. 2017
délka nahrávky	24:34	31:25	41:54	24:37	22:35	28:02
věk dívky	3 roky 3 měsíce	3 roky 6 měsíců	3 roky 8 měsíců	3 roky 10 měsíců	3 roky 11 měsíců	4 roky
počet slov dívky	149	678	476	351	347	236
počet podstatných jmen	35	113	128	65	79	48
zastoupení substantiv procentuálně	23,5 %	16,7 %	26,9 %	18,5 %	22,8 %	20,3 %

9.2 Osvojování kategorie čísla

9.2.1 První nahrávka

V první nahrávce, která trvá necelých 25 minut, dívka řekla 149 slov, z nichž podstatných jmen je 35. Z 35 substantiv bylo 31 v čísle jednotném, a pouze 4 v čísle množném, z čehož 2krát bylo vyřčeno substantivum *narozeniny*, které patří mezi pluralia tantum, tudíž tvoří pouze číslo množné. Zuzanka užila ve všech případech kategorii čísla správně. Jednotné číslo bylo použito v 91 % případů.

9.2.2 Druhá nahrávka

Při druhém rozhovoru Zuzanka řekla 678 slov, z nichž 113 bylo podstatných jmen. Tuto nahrávku považuji, co se týče Zuzančiny řeči, za nejpřirozenější a tudíž nejlepší ukazatel aktuálního stavu její řeči, protože šlo převážně o její monolog, když si sama hrála. Její promluva nebyla většinu času nikým řízena, po nikom neopakovala slova a povídala si sama pro sebe, co chtěla.

109 podstatných jmen bylo použito v jednotném čísle, 3 v čísle množném a jednou bylo správně použito plurale tantum *kalhoty*.

9.2.3 Třetí nahrávka

Třetí nahrávka obsahuje 476 Zuzančiných slov, podstatných jmen je 128. 119 podstatných jmen je v čísle jednotném a 9 v tvaru čísla množného, z nichž se 4krát vyskytuje tvar podstatných jmen pomnožných. Dvakrát je to slovo *kamna*, kde pozorujeme první problém v používání kategorie čísla.

Na otázku: „*A na co má dříví, Zúzo?*“, děvče odpovědělo: „*Na kamny.*“, místo náležitého *na kamna* (případně *do kamen*). Vidíme zde problém, který zasahuje do všech kategorií podstatných jmen, kde si Zuzanka je nejspíše vědoma základního tvaru *kamna*, a toto slovo považuje za tvar podstatného jména rodu ženského v čísle jednotném vzoru žena podle koncovky *-a*, a podle tohoto vzoru si vytvoří množné číslo pro slovo *kamna* – *kamny*, podle tohoto tvaru je ale patrné, že děvče si je vědomo nějaké výjimky a snaží si generalizačně vytvořit co nejvhodnější tvar tohoto podstatného jména pomnožného, se kterým doposud nepřišla mnohokrát do styku, poněvadž se pluralia tantum vyskytují ve slovní zásobě méně často. Po té, co byla Zuzanka opravena, že se říká *do kamen*, použila podruhé tvar tohoto slova správně.

Další pluralia tantum ze třetí nahrávky - *Butovice* a *kalhoty*, použila dívka správně. Taktéž všechna podstatná jména v množném čísle byla vždy použita správně. Byla to například substantiva *labutě*, *tašky*, *ponožky*, *srdíčka*.

9.2.4 Čtvrtá nahrávka

Ve čtvrté nahrávce Zuzanka řekla celkem 351 slov, z nichž bylo 65 jmen podstatných. 61 substantiv je v singuláru a 4 v plurálu, z čehož se 3krát opakuje slovo placky.

9.2.5 Pátá nahrávka

V páté nahrávce je Zuzankou vyřčeno 79 podstatných jmen. 9 podstatných jmen je v čísle množném. 5 z těchto 9 tvarů podstatných jmen je ve tvaru zdobnělin (*rajčátka, rybičky, čertíčky*), ke kterým dětská řeč na začátku řečového vývoje inklinuje častěji než řeč dospělých (Slančová, 2018, s.144), . Slovo *čertíčky*, které v řeči dospělých nenajdeme, si Zuzanka sama vytvořila – vidíme tedy, že s jazykem pracuje a vytváří si jeho pravidla, od singularia *čertíček* si pomocí koncovky *-y* vytvořila množné číslo rodu mužského neživotného.

9.2.6 Šestá nahrávka

V šesté nahrávce je z 236 slov 48 substantiv. Ve 42 výskytech dívka použila u substantiv číslo jednotné, 6krát podstatné jméno v čísle množném, byla to slova *ryby, brambory* a 4krát slovo *oči*, které dívka správně použila včetně alternace souhlásky *k* na *č*.

9.2.7 Osvojování kategorie čísla – souhrn

Tabulka 2: Osvojování kategorie čísla - souhrn

kategorie čísla	1. nahrávka	2. nahrávka	3. nahrávka	4. nahrávka	5. nahrávka	6. nahrávka
výskyt singuláru	31	109	119	61	70	42
výskyt plurálu	2	3	5	4	9 (16 chybně)	
výskyt plurálií tantum	2	1	4 (1 chybně)			

Tabulka 3: Osvojování kategorie čísla procentuálně - souhrn

kategorie	1. nahrávka	2. nahrávka	3. nahrávka	4. nahrávka	5. nahrávka	6. nahrávka
čísla vyjádřena procentuálně						
výskyt singuláru	88,6 %	96,5 %	93 %	94 %	88,6 %	87,5 %
výskyt plurálu	5,7 %	2,6 %	3,9 %	6 %	11,4 %	12,5 %
výskyt pluralia tantum	5,7 %	0,9 %	3,1 %	0 %	0 %	0 %

Gramatická kategorie čísla se jeví už od počátku sledování vývoje (věk 3 roky a 3 měsíce) jako zvládnutá a až na výjimky, jako jsou pluralia tantum, správně osvojená.

Počet podstatných jmen v singuláru se u všech nahrávek pohyboval mezi 87 – 97 %, a vždy byl použit vhodně. Tvary množného čísla byly taktéž po celou dobu sledovaného vývoje vždy ve správné formě, vyjma slova *čertíčky*, které má tvar rodu mužského neživotného namísto životného. Pluralia se nacházela v každé nahrávce, v posledních dvou nahrávkách pozorujeme asi dvojnásobné použití, což ale nepřisuzujeme lepšímu osvojení, nýbrž náhodné potřebě v komunikaci užít právě tvary čísla množného. Správně byl plurál použit vždy, včetně slov s alternací souhlásek (*oko – oči*). Jeho menší výskyt koresponduje s výskytem plurálu v řeči dospělých. Z 29 slov v množném čísle byla pouze dvě podstatná jména rodu středního, a Zuzanka je použila ve formě deminutiv (*srdíčka, rajčátka*).

Jediný problém se vyskytl u pluralia tantum *kamna*. Zde Zuzanka použila místo náležitého *na kamna na kamny*, kde je spekulativní, zda jde o špatné zařazení k číslu nebo k deklinačnímu typu. Pačesová taktéž uvádí konkrétně slovo *kamna* jako problematické u dětí, co se týče čísla substantiv, avšak podle ní dítě použije tvar *na kamnu* (Pačesová, 1979, s. 59). Vzápětí, po opravě dospělým, použila Zuzanka tvar

náležitý *do kamen*. Mohli jsme tedy v průběhu jedné nahrávky pozorovat osvojení tohoto slova, jeho čísla a skloňování.

Celkově hodnotím osvojování kategorie čísla jako brzy zvládnuté, nedělající dítěti žádné větší potíže v rozlišování konkrétního čísla, téměř všechny tvary čísla jednotného a množného byly vždy vhodně a správně formulovány až na slovo *kamna* (viz výše) a slovo *čertičky*, které se v řeči dospělých nevyskytuje. Ukazuje ale na správné uchopení kategorie čísla díky přidání koncovky *-y*.

Výzkum dopadl shodně podle očekávaných výsledků porovnaných s výsledky Pačesové (1979) a Chejnové (2016), kde se kategorie čísla uvádí jako pro dítě nejjednodušší a nejdříve osvojená gramatická kategorie podstatných jmen. Běžnější a stabilnější je pro dítě číslo jednotné, shodně jako uvádí Pačesová (1979)

9.3 Osvojování kategorie rodu

9.3.1 První nahrávka

Z první nahrávky jsme zaznamenali 18 podstatných jmen rodu mužského, z nichž bylo 13 neživotných, 13 podstatných jmen rodu ženského a 4 rodu středního. Rod dívka vždy správně zařadila.

Tabulka 4: Osvojování kategorie rodu 1. nahrávka

kategorie rodu 1. nahrávka	počet výskytu	Procenta
mužský rod	18	51,4 %
ženský rod	13	37,1 %
střední rod	4	11,4 %

9.3.2 Druhá nahrávka

V druhé nahrávce byl ze 113 podstatných jmen 41krát použit mužský rod, z toho 9 je neživotný (*puďeme na buben, děda hlál pingpong a tenis*). Do rodu mužského byla správně zařazena i slova končící na *-a* jako *děda, táta, Kuba*. 61 podstatných jmen bylo rodu ženského a 11 rodu středního (např. *bříško, pířko, ráno, zpívání*), podstatná jména byla vždy ve správném rodu.

V nahrávce pozorujeme větší zastoupení zdvojnásobení, než je tomu běžně v řeči dospělých. Ty děti pomáhají v jasném určení rodu, protože mají většinou pravidelné koncovky (*Kubíček, maminka, dědeček, tričko*).

Tabulka 5: Osvojování kategorie rodu 2. nahrávka

kategorie rodu 2. nahrávka	počet výskytu	procenta
mužský rod	41	36,3 %
ženský rod	61	54 %
střední rod	11	9,7 %

9.3.3 Třetí nahrávka

Ze 128 podstatných jmen bylo 51 v mužském rodě. V této nahrávce (věk 3 roky a 8 měsíců) se prvně vyskytly obtíže v určení rodu. První je slovo *tramvaj*.

*ZUZ: a metvem.

*GRA: a metrem.

*MAR: metrem si jela jo?

*ZUZ: a autobusem.

*ZUZ: a tamvajem. (=tramvajem)

Z ukázky transkripce je evidentní, že Zuzanka slovo *tramvaj* považuje za substantivum rodu mužského. Je pravděpodobné, že ho zařazuje mezi maskulina z důvodu hláskového tvrdého zakončení *-j*, které je typické pro podstatná jména rodu mužského a analogicky si podle toho odvodila, že je *tramvaj* rodu mužského. (Chejnová, 2015, s.95) Myslím si, že tato chyba je ukázkou toho, jak dítě pouze nepřejímá, ale samo si aktivně logicky utváří svůj jazykový systém.

Další chyba se vyskytla u slova *tatínek*. Dívka jej čtyřikrát použila správně:

OND* Ahá. A kde je tvůj táta?

ZUZ* Tatínek?

(...)

OND* Tak já ti nerozumím, ještě jednou.

ZUZ* Nevím, za kolik najdem tatínka.

(...)

*GRA: s kým budeš spát?

*GRA: řekni s kým budeš spát.

*ZUZ: tatínkem.

(...)

*ZUZ: já si najdu nějakýho tatínka s mámou.

*OND: ty si najdeš tatínka s mámou jo?

Popáté ale použila špatný tvar *tatínka* místo náležitého *tatínek*, nejspíše pod vlivem slova *maminka*, čímž jej zařadila k rodu ženskému:

*ZUZ: ne ty seš todle a nejseš tatínka.

Ženský rod se v nahrávce vyskytl 63krát a rod střední 14krát.

Tabulka 6: Osvojování kategorie rodu 3. nahrávka

kategorie rodu 3. nahrávka	počet výskytu	procenta
mužský rod	51 (1 špatně zařazen)	39,8 %
ženský rod	63 (1 špatně zařazen)	49,2 %
střední rod	14	11 %

9.3.4 Čtvrtá nahrávka

Ve čtvrté nahrávce sledovaná dívka řekla 65 podstatných jmen. 17 je rodu mužského, 44 rodu ženského a 4 rodu středního. V této nahrávce nečinil rod dívce potíže.

Tabulka 7: Osvojování kategorie rodu 4. nahrávka

kategorie rodu 4. nahrávka	počet výskytu	Procenta
mužský rod	17	26,2 %
ženský rod	44	67,7 %
střední rod	4	6,2 %

9.3.5 Pátá nahrávka

Ze 79 podstatných jmen je 13 mužských životných, 12 mužských neživotných. Podstatných jmen rodu ženského je 52, problémy se zařazením ke správnému rodu nedělala ani slova jako *lod'* či *škeble*, která nemají zakončení typická pro svůj rod. Neutra se vyskytla 2 (*rajčátko, letadlo*).

Tabulka 8: Osvojování kategorie rodu 5. nahrávka

kategorie rodu 5. nahrávka	počet výskytu	Procenta
mužský rod	25	31,6 %
ženský rod	52	65,8 %
střední rod	2	2,5 %

9.3.6 Šestá nahrávka

V šesté nahrávce, která byla pořízena, když byly dívce 4 roky, je 20 substantiv rodu mužského, 16 rodu ženského a 12 rodu středního. V této nahrávce byla všechna substantiva správně rodově zařazena.

Tabulka 9: Osvojování kategorie rodu 6. nahrávka

kategorie rodu 6. nahrávka	počet výskytu	Procenta
mužský rod	20	41,7 %
ženský rod	16	33,3 %
střední rod	12	25 %

9.3.7 Osvojování kategorie rodu – souhrn**Tabulka 10: Kategorie rodu - souhrn**

kategorie rodu	1. nahrávka	2. nahrávka	3. nahrávka	4. nahrávka	5. nahrávka	6. nahrávka
mužský rod	18	41	51 (1x17 chybně)		25	20
ženský rod	13	61	63 (1x44 chybně)		52	16
střední rod	4	11	14	4	2	12

Tabulka 11: Kategorie rodu procentuálně - souhrn

kategorie rodu procentuálně	1. nahrávka	2. nahrávka	3. nahrávka	4. nahrávka	5. nahrávka	6. nahrávka
mužský rod	51,4 %	36,3 %	39,8 %	26,2 %	31,6 %	41,7 %
ženský rod	37,1 %	54 %	49,2 %	67,7 %	65,8 %	33,3 %
střední rod	11,4 %	9,7 %	11 %	6,2 %	2,5 %	25 %

V průběhu tři čtvrtě roku jsme sledovali vývoj osvojování kategorie rodu u podstatných jmen. Ve věku 3 let a 3 měsíců dítěte, kdy jsme s pozorováním začali, byly již všechny tři rody osvojeny. Dítě správně zařazovalo téměř většinu jednotlivých vzorů k příslušným rodům. Jediné problémy, které se vyskytly, tvořila slova

s neobvyklým zakončením, které není typické pro konkrétní rod. Spatřujeme, že dítě si zařazuje slovo podle určitých pravidel, které v jazyce vyzorovalo, rozumí rozřazování slov do jednotlivých rodů, má již vytvořeno vlastní jazykový systém. Pro určení rodu je ukazatelem v dětské řeči především koncovka slova. To, že Zuzanka chybně rodově zařadila např. slovo *tramvaj*, dokazuje, že pouze nepřejímá to, co slyšela, ale sama si jazykový systém na základě pravidelnosti utváří.

Slova s otevřeným samohláskovým zakončením (především *-a*), či měkkým souhláskovým zakončením dítě zařazuje do kategorie rodu ženského, u výjimek platí, že se slovem musí opakovaně přijít do styku, aby si jeho nepravidelnost uvědomilo a slovo správně zařadilo. Za mužský rod považuje dítě slova s tvrdým souhláskovým zakončením a substantiva rodu středního určuje podle zakončení nejčastěji *-e*, *-o*.

Nejčastěji byla u Zuzanky v průběhu všech nahrávek zastoupena podstatná jména rodu ženského, která tvořila přibližně polovinu z celkového počtu substantiv (nejčastěji to bylo slovo *máma*), jako druhá byla zastoupena podstatná jména rodu mužského a nejméně často se objevovala jména rodu středního. Chejnová (2016) uvádí jako nejčastější a nejdříve osvojený rod podstatných jmen v dětské řeči rod mužský (Chejnová, 2016, s.89), taktéž to uvádí ve své bakalářské práci Lucie Klenorová (Klenorová, 2016, s. 45)

V dívčině řeči opět pozorujeme častou tendenci k preferování zdvojnásobin (*čertíčky*, *domeček*, *morčátko*).

9.4 Osvojování kategorie pádu

Osvojování kategorie pádu je jedno z nejsložitějších, je to rozsáhlá kategorie, která závisí na mnoha faktorech a dítě musí mít osvojenou kategorii rodu, aby slovo přiřadilo ke správnému deklinačnímu typu.

Z audionahrávek sestavíme hierarchii osvojování jednotlivých pádů a zjistíme, v jakém sledu jsou jednotlivé pády osvojovány.

9.4.1 První nahrávka

V první nahrávce se nejčastěji vyskytl akuzativ. Akuzativ se v přirozené řeči dospělých nejčastěji pojí se slovesem a předložkou. V Zuzančině řeči byl akuzativ z 23 případů pouze 5krát spojen se slovesem (*chci bombón*), a ani jednou s předložkou. Většinou se jednalo o kontextovou elipsu - u dívky často samotné podstatné jméno v akuzativu nahrazuje celou výpověď – např. *okurku* značí *Chci okurku*.

Jednou je špatně použit tvar substantiva *lev* – viz výňatek z transkripce nahrávky:

*MAR: takže dostala něco jinýho?

*MAR: a co?

*ZUZ: lego.

*MAR: lego?

*MOT: k jednomu roku jo?

*GRA: takhle malá holčička a lego?

*ZUZ: jo.

*ZUZ: a ale taky á já.

*GRA: no co eště?

*MOT: penízky ňáký.

*ZUZ: ne ne penízky ne!

*GRA: tak co?

*GRA: lego a.

*ZUZ: lev.

*GRA: lev jo?

*GRA: lva dostala?

*GRA: lev jo?

*ZUZ: jo.

*MOT: lva jo?

*MOT: lva dostala?

Zuzanka použila tvar nominativu místo akuzativu. Možnosti použití chybného tvaru *lev* místo *lva* jsou následující – Zuzanka považuje plyšového lva za neživotné podstatné jméno; Zuzanka zapoměla na otázku *co dostala?* a odpovídá v 1. pádě; nebo nezná správný tvar slova *lev* v akuzativu.

Druhým nejčastějším pádem v první nahrávce byl nominativ, který byl použit 7krát. Třikrát dívka řekla stejné substantivum v lokálu s předložkovou vazbou *na telefonu*.

Dvakrát se objevuje vokativ, a to pokaždé oslovení *mami*.

Genitiv, dativ a instrumentál se nenalézají ani jednou.

Tabulka 12: Osvojování kategorie pádu 1. nahrávka

kategorie pádu 1. nahrávka		procenta
nominativ	7	20 %
genitiv	0	0 %
dativ	0	0 %
akuzativ	23 (z toho 1 špatně použit)	65,7 %
vokativ	2	5,7 %
lokál	3	8,6 %
instrumentál	0	0 %

9.4.2 Druhá nahrávka

V této nahrávce, pořizené 3 měsíce po 1. nahrávce, je nejčastěji, a to 46krát ze 113 skloňovaných substantiv použitý nominativ (*přijede návštěva, to je legrace*).

31krát je podstatné jméno v akuzativu a oproti 1. nahrávce se již pravidelně váže na sloveso nebo předložku: *dám baterku, přinese baterku, zavoláme Danečka, zavoláme na poštu, nemáte sílu*.

Instrumentál, který nebyl v předchozí nahrávce vůbec, už je z 16,8 % zastoupen – *přijedeme za Kubou, Májou, Vojtou; půjdete za tátou*.

Lokál se objevuje 8krát, vždy se správnými předložkovými vazbami, např. *na Sápravě, ve škole, po dědovi*.

Šestkrát je užit genitiv, z toho jednou chybně použit: *jsme byly do práce* namísto vhodného lokálu *v práci*. Tuto špatně použitou vazbu příkládám tomu, že dívka od ostatních často slyší věty jako *Maminka jede do práce./ Maminka musí do práce*. apod.

Vokativ se v nahrávce vyskytuje dvakrát, jednou je to oslovení *mami*, jednou oslovení neživého předmětu – *rukavice, tak pojďte*.

Podstatné jméno ve tvaru dativu řekla Zuzanka jednou: *tak zavolá panenka Anežce*.

Tabulka 13: Osvojování kategorie pádu 2. nahrávka

kategorie pádu 2. nahrávka		procenta
nominativ	46	40,7 %
Genitiv	6 (z toho 1 špatně použit)	5,3 %
Dativ	1	0,9 %
akuzativ	31	27,4 %
Vokativ	2	1,8 %
Lokál	8	7,1 %
instrumentál	19	16,8 %

9.4.3 Třetí nahrávka

V třetí nahrávce je nejčastějším pádem nominativ a to z 52,3 %. Nominativ je čtyřikrát užit v případě, kdy má být použit pád jiný. V prvním případě je použit místo akuzativu:

MAR* Koho vidíš pod Kubou?

ZUZ* Hons Honza.

MAR* Ano. A koho vidíš pod Honzou.

ZUZ* Míšu.

Špatně Zuzanka skloňovala pouze jméno *Honza*, což je zvláštní, protože hned v další výpovědi použila taktéž mužské jméno zakončené na *-a* správně, a to v náležitém akuzativu. Po chvíli, kdy se po Zuzance ale vyžaduje opět odpověď v akuzativu, použije ho správně u všech jmen, kromě již zmiňovaného *Honzíka*, kde opět místo akuzativu použije nominativ:

MAR* A kdo je tady? Mezi Áňou a Kubíkem, koho tam vidíš?

ZUZ* Kubíka, Áňu a Honzík.

Následovně, potřetí, je zase špatně skloňováno jméno *Honzík*, ke kterému se nyní ale ještě přidalo jméno *Anežka*, nyní je nominativ použit místo genitivu.

MAR* A čím je to tatínek? Vlastík. Koho je to tatínek? Víš to? Koho?

ZUZ* Kubíka.

MAR* Správně a koho ještě?

ZUZ* Honzík.

MAR* Honzík a eště?

ZUZ* Anežka.

MAR* Správně, Anežky.

Dále se poměrně často vyskytují podstatná jména v akuzativu, také v genitivu a stejně tak často v instrumentálu. Jednou je akuzativ nesprávně vyřčen v nevhodné předložkové vazbě *za chvíli* místo *chvíli*.

*MAR: a jak dlouho tady seš Zúzo?

*MAR: chvílku nebo už dlouho?

*ZUZ: ne za chvíli.

*MAR: za chvíli tady seš?

*MAR: chvíli tady seš.

Podruhé je dvakrát stejně špatně užitý genitiv místo dativu

*MAR: ty někam poletíš?

*ZUZ: do može.

*MAR: do moře?

*MAR: fakt jo?

*GRA: řekni.

*MAR: a kdy?

*GRA: kdy poletíš?

*ZUZ: nevim.

*MAR: v létě?

*MAR: nebo teď někdy?

*GRA: nevíš kdy?

*GRA: a poletíš do moře nebo na moře?

*ZUZ: do može.

V tomto případě špatná vazba s předložkou může souviset s dívčinou představou, že se pojedou koupat do moře, nebo nemá tuto vazbu ještě osvojenou, a v tomto případě má i špatný vzor ze svého okolí, kdy všichni její blízcí používají sice jinou vazbu, než řekla dívka, ale taktéž špatnou, a to, že pojedou *na moře* místo vhodného *k moři*, což je obvyklejší.

Instrumentál je jednou použitý bez předložky *s*.

*GRA: s kým budeš spát?

*GRA: řekni s kým budeš spát.

*ZUZ: tatínkem.

V třetí nahrávce se vyskytují všechny pády kromě dativu.

Tabulka 14: Osvojování kategorie pádu 3. nahrávka

kategorie pádu 3. nahrávka		procenta
nominativ	67 (4x špatně použit)	52,3 %
genitiv	13 (3x špatně použit)	10,2 %
dativ	0	0 %
akuzativ	26	20,3 %
vokativ	3	2,3 %
lokál	6	4,7 %
instrumentál	13 (1x špatně použit)	10,2 %

Oproti předchozí nahrávce je ve 3. celkem mnoho chybných pádů, což je překvapivé, vzhledem k tomu, že by se měl vývoj osvojování zlepšovat. Podle mého názoru se ale vývoj nezastavil, nebo nevrátil zpět, ale je třeba myslet na to, že 2. nahrávka byl hlavně spontánní řečový projev dívky, její monolog, tudíž vybírala slova sobě přirozená. Oproti tomu v této nahrávce je Zuzanka v neustálé interakci s dospělými, a to ještě ne s jejími nejbližšími, takže je pravděpodobné, že užívá slova a slovní spojení, která jindy tak často neslyší a neříká.

9.4.4 Čtvrtá nahrávka

V této nahrávce se nevyskytují žádné zvláštnosti, dívka vždy použila všechny pády správně. Akuzativ je z poloviny případů užit se slovesem nebo předložkou (*koukej na tu čokoládu, tak mi dej cuk, ten jazyk ukaž*). Jen jednou řekla dívka podstatné jméno v genitivu (tak to pojď dát do mrazáku) a jednou v instrumentálu (*za pikolou*). Dativ a lokál se ve 4. nahrávce nevyskytují vůbec.

Tabulka 15: Osvojování kategorie pádu 4. nahrávka

kategorie pádu 4. nahrávka		procenta
nominativ	39	60 %
genitiv	1	1,5 %
dativ	0	0 %
akuzativ	14	21,5 %
vokativ	10	15,4 %
lokál	0	0 %
instrumentál	1	1,5 %

9.4.5 Pátá nahrávka

I zde jsou podstatná jména nejvíce v nominativu (jako v řeči dospělých). Druhý nejčastější je vokativ, což bylo způsobeno přítomností matky a rozmrzelostí dívky, která se k ní často obracela, bylo to oslovení *mami*.

U akuzativu jednou zcela chybí vazba se slovesem:

*ZUZ: mami musí ještě zmznout jenom mi to tam na stůl.

U lokálu je v jednom případě užitá předložka *ve* místo *v*, což nepovažují za špatně použitý pád. Špatně ale bylo skloněno podstatné jméno *lod'* v instrumentálu.

*MAR: na čem to jsou?

*ZUZ: na lodě.

*MAR: na lodi jsou.

Dítě řeklo *lodě* místo *lodi*, což s největší pravděpodobností zapříčinilo skloňování typu žena, kdy dítě správně určilo, že podstatné jméno *lod'* je rodu ženského, a podle svého systému *lod'* skloňovalo analogicky podle vzoru - *na ženě* – *na lodě*. Tato chyba je opět důkazem, že má dítě vytvořený logický systém jazyka, podle kterého skloňuje slova, která v určitém tvaru ještě neslyšelo.

Tabulka 16: Osvojování kategorie pádu 5. nahrávka

kategorie pádu 5. nahrávka		procenta
nominativ	29	36,7 %
genitiv	5	6,3 %
dativ	0	0 %
akuzativ	15	19 %
vokativ	18	22,8 %
lokál	7	8,9 %
instrumentál	5	6,3 %

9.4.6 Šestá nahrávka

V poslední nahrávce se vůbec nevyskytuje genitiv a lokál, dativ pouze jednou:

*ZUZ: ještě tamto mu dáme.

*MAR: králíkovi?

*MAR: nebo.

*ZUZ: ano kálíčkoví.

a instrumentál taktéž pouze jen jednou (*jeli jsme autobusem*). Ostatní podstatná jména byla rovněž správně skloňována.

Tabulka 17: Osvojování kategorie pádu 6. nahrávka

kategorie pádu 6. nahrávka		procenta
nominativ	24	50 %
genitiv	0	0 %
dativ	1	2,1 %
akuzativ	14	29,2 %
vokativ	8	16,7 %
lokál	0	0 %
instrumentál	1	2,1 %

9.4.7 Osvojování kategorie pádu – shrnutí

V následující tabulce uvádíme přehled výskytu pádů za pozorované období, které trvalo od 3 let a 3 měsíců do 4 let dívky, jejíž řeč jsme sledovali.

Tabulka 18: Osvojování kategorie pádu - shrnutí

osvojování kategorie pádu	3 roky a 3 měsíce	3 roky 6 měsíců	3 roky 8 měsíců	3 roky 10 měsíců	3 roky 11 měsíců	4 roky
nominativ	20 %	40,7 %	52,3 %	60 %	36,7 %	50 %
genitiv	0 %	5,3 %	10,2 %	1,5 %	6,3 %	0 %
dativ	0 %	0,9 %	0 %	0 %	0 %	2,1 %
akuzativ	65,7 %	27,4 %	20,3 %	21,5 %	19 %	29,2 %
vokativ	5,7 %	1,8 %	2,3 %	15,4 %	22,8 %	16,7 %

lokál	8,6 %	7,1 %	4,7 %	0 %	8,9 %	0 %
instrumentál	0 %	16,8 %	10,2 %	1,5 %	6,3 %	2,1 %

Dítě ve všech případech našich nahrávek, vyjma nahrávky první, nejčastěji ze všech pádů používalo nominativ, což odpovídá i řeči dospělých. Nominativ byl průměrně používán v 50 % všech vyřčených substantiv.

Druhým nejčastěji používaným pádem byl akuzativ, který se jen jednou vyskytl v chybném tvaru, kdy dívka pro podstatné jméno rodu mužského životného užila v akuzativu tvar nominativu. Akuzativ byl zastoupený průměrně přibližně v 30 %. Poměr v jeho zastoupení se v průběhu časového rozptylu našich nahrávek nijak výrazně neměnil, pouze v první nahrávce byl využíván z 66 %, což přisuzujeme hojnému kladení otázek, vyžadující Zuzančinu odpověď v akuzativu. I akuzativ byl po celou dobu nahrávek zastoupen v přibližně stejném poměru.

Následuje vokativ, který byl v prvních 5 měsících našeho nahrávání zastoupen výjimečně, více ho dívka začala používat kolem svého 4. roku. Nejčastěji to bylo oslovení *mami*. Vokativ si děti osvojují jako jeden z posledních pádů, my ale jeho vyšší výskyt přisuzujeme přítomnosti matky, kterou Zuzanka oslovovala.

Další pády už byly zastoupeny méně. Čtvrtý nejčastější byl instrumentál, který v první nahrávce nebyl vůbec. Jednou byl použit se špatnou předložkou. Instrumentál byl průměrně používán v 6 % případů, což není nečekané, jelikož se i méně často vyskytuje v řeči dospělých.

Těsně po instrumentálu je zastoupen lokál, který se také po dobu našeho nahrávání poměrově neměnil.

Druhý nejméně používaný je genitiv, který se v první a poslední nahrávce nevyskytl vůbec a ve třetí nahrávce byl špatně použit, kdy Zuzanka použila místo tvaru genitivu tvar nominativu.

Dativ se nevyskytoval téměř vůbec, dívka ho celkově ze šesti nahrávek použila dvakrát.

V průběhu našeho výzkumu měla dívka osvojeny již všechny pády. Jejich poměrové zastoupení se za celou dobu výzkumu výrazně nelišilo. Pády byly zastoupeny v tomto pořadí: nominativ, akuzativ, vokativ, instrumentál, lokál, genitiv a dativ. Velmi málo byl použit pád podstatného jména ve špatném tvaru a tyto chybné tvary nám ukázaly, že dítě s jazykem pracuje a utváří si jeho systém samo. Naše výsledky se shodují s dosavadní literaturou až na výskyt vokálu, který se v literatuře uvádí jako méně častý a osvojovaný jako jeden z posledních, přisuzujeme to ale přítomnosti dívčiny matky, na kterou se Zuzanka často obracela.

9.5 Výskyt miniparadigmat

V šesti nahrávkách se ze 468 podstatných jmen celkem vyskytlo pouze šest miniparadigmat, tj. minimálně 3 tvarů jednoho lexému, z čehož všechna miniparadigmata byla právě tříčlenná.

V druhé nahrávce se setkáváme se třemi miniparadigmaty. Jsou to lexémy *Anežka*, *maminka* a *děda*.

Anežka se vyskytuje ve větě *Tak ale kde je Anežka?* v nominativu singuláru, dále *Domluvíme se s Anežkou* v lokálu singuláru a *No tak to zavolá panenka Anežce* v dativu singuláru. Miniparadigma *maminka* se vyskytuje ve tvarech *...a maminka půjde už koupit* v nominativu singuláru, *...půjdete už za maminkou* v instrumentálu singuláru a *A když už nezavoláme maminku* v akuzativu singuláru. Třetí miniparadigma v této nahrávce se skládá ve větě *Zastříkáme na dědu* z akuzativu singuláru, z lokálu singuláru - *Po dědovi* a *Děda hrál ping pong a tenis* z nominativu singuláru.

Ve třetí nahrávce jsou dvě miniparadigmata slov *Sázava* a *tatínek*. *Sázava* je v lokálu nominativu: *Na Sázavě*, v nominativu singuláru: *Sázava* a v akuzativu singuláru: *Sázavu*. *Tatínek* je v nominativu singuláru, v akuzativu singuláru: *Nevim, za kolik najdem tatínka* a v instrumentálu singuláru, kde chybí předložka. Dívka, na otázku s kým bude spát, odpověděla: „*Tatínkem*.“

Poslední paradigma v 5. nahrávce je tvořeno z lexému *máma*. Vyskytuje se v instrumentálu singuláru *s mámou*, v nominativu singuláru: *Kde je máma?* a ve vokativu singuláru: *Mami*, ...

Nejčastěji se tvar miniparadigmatu objevoval v nominativu singuláru, poté v akuzativu singuláru. Žádný tvar nebyl v plurálu a vůbec se nevyskytoval tvar genitivu.

Tabulka 19: Výskyt miniparadigmat

nahrávka číslo	nominativ singulár	genitiv singulár	dativ singulár	akuzativ singulár	vokativ singulár	lokál singulár	instrumentál singulár
2	Anežka	x	x	X	x	Anežce	Anežkou
2	maminka	x	x	maminku	x	x	maminkou
2	děda	x	dědovi	Dědu	x	x	x
3	Sázava	x	x	Sázavu	x	Sázavě	x
3	tatínek	x	x	Tatínka	x	x	tatínkem
5	máma	x	x	X	mami	x	mámou

10 Závěr

Výsledkem teoretické části bakalářské práce je obeznámení se s dosavadními poznatky vývojové psycholingvistiky zaměřené konkrétně na osvojování rodného jazyka a vývoj řeči dítěte, abychom se mohli přesunout k části praktické.

V praktické části jsem pořídila šest zvukových záznamů řeči 3letého dítěte, které sloužily jako podklad pro zkoumání osvojování gramatických kategorií podstatných jmen.

Konkrétně jsem šestkrát v rozestupu minimálně jednoho měsíce vedla přibližně půlhodinový rozhovor já a další příbuzní s dívkou Zuzankou od jejích 3 let a 3 měsíců do jejích necelých 4 let. Nahrávku jsem následně přepsala dle zásad CHILDES transkripce a kvantifikovala údaje týkající se mluvnických kategorií podstatných jmen, které dále sloužily k výzkumu osvojování těchto kategorií.

Kategorie čísla se u pozorované dívky od začátku pořizování záznamů jevila jako dobře osvojená, potíže děvčeti dělala pouze pluralia tantum. Číslo jednotné podstatných jmen bylo zastoupeno průměrně z 97 %, což odpovídá výsledkům Pačesové (1979) a Chejnové (2016). Další sledovanou mluvnickou kategorií byla kategorie rodu u podstatných jmen. Na té jsme mohli díky chybnému zařazení k rodu pozorovat systém dětského osvojování jazyka, který si dítě utváří podle dominujících pravidelných typů slov. Dítě zařazuje podstatná jména k příslušnému rodu podle koncovky slova. I tato kategorie byla od začátku již osvojená. Necelá polovina všech podstatných jmen byla v ženském rodu, nejméně substantiv bylo rodu středního. Výsledek zastoupení jednotlivých rodů u podstatných jmen se neshoduje s Chejnovou (2016) a Klenorovou (2016), které uvádějí v dětské řeči jako nejčastější maskulina. Důvod může být ve zvolené tématice dialogů, či ve věku dítěte, jelikož děti pozorované Chejnovou a Klenorovou byly mladšího věku, pro který je typické osvojování nejdříve rodu mužského. Vypozorovala jsem tendenci k upřednostňování deminutiv, které díky pravidelné koncovce dítě snáze zařadí k příslušnému rodu.

Poslední sledovaná kategorie byla kategorie pádů. Nejčastěji dívka substantiva užívala v nominativu, následovně v akuzativu. Oproti výsledkům v jiné odborné literatuře byl v mém výzkumu třetí nejčastější pád vokativ. Toto specifikum přisuzuji

dívčině fixaci na svou matku, kterou často oslovovala. V instrumentálu, který byl 4. nejčastějším pádem, neměla dívka po celou dobu sledování osvojeny všechny správné předložkové vazby. Dativ se vyskytoval velmi sporadicky.

Provedla jsem i výčet miniparadigmat, jež všechna byla tříčlenná. Dívka ve třech letech již používá podstatná jména v různých syntaktických funkcích.

Práce ukázala proces osvojování mluvnických kategorií podstatných jmen na případu konkrétního tříletého dítěte, tudíž nemůžeme její výsledky zobecňovat. Dítě je vhodné nahrávat v jeho přirozeném prostředí a nenutit ho uměle do hovoru, aby byly výsledky zkoumání co nejvíce relevantní. Ve věku tří až čtyř let mělo dítě osvojeno všechny mluvnické kategorie podstatných jmen, bylo by přínosné provést stejný výzkum u dítěte, které je na počátku tohoto procesu osvojování jazyka.

Tato práce slouží k pochopení principů, jak si dítě osvojuje gramatiku svého rodného jazyka, doložených na konkrétních nahrávkách. Výsledky mé práce by bylo možné porovnat se stejně zaměřenými výzkumy, kterých je stále doposud malé množství, abychom měli větší množství dat, a z nich by pak bylo možné odvodit a potvrdit, jak probíhá proces osvojování jazyka.

11 Seznam použitých informačních zdrojů

ALTMANN, Gerry T. M. Výstup na Babylonskou věž. Praha: Triáda, 2005. ISBN 80-86138-70-4.

CHEJNOVÁ, Pavla. Míra osvojenosti gramatických kategorií jmen a sloves u předškolního dítěte [online]. 2015, 2015(2) [cit. 2018-12-07]. ISSN 1805–367X.

CHEJNOVÁ, Pavla. Acquisition of morphological categories and vocabulary in early ontogenesis of a Czech child. Praha: Karolinum Press, 2016. ISBN 978-80-246-3436-4.

CUMMINS, Denise. Záhady experimentální psychologie. 1. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-173-5.

DUNCAN, L. G., CASALIS, S., COLÉ, P. Early metalinguistic awareness of derivational morphology. Observations from a comparison of English and French. Applied Psycholinguistics, 2009.

KARMILOFF-SMITH, Annette. Pathways to Language. USA: Harvard University Press, 2001. ISBN 0-6774-00476-0.

KESSELOVÁ, Jana. Pád v rané ontogenéze řeči dětí osvojujících si slovenčinu [online]. 2017, 2017(1 a 2) [cit. 2018-12-07]. ISSN 1212-5326.

KLENOROVÁ, Lucie. Osvojování jmenných gramatických kategorií u dítěte od věku 2,5 let. Litvínov, 2016. Bakalářská práce. PedF UK.

KUTÁLKOVÁ, Dana. Průvodce vývojem dětské řeči. 5. Praha: Galén, 2009. ISBN 978-80-7262-598-7.

LACHOUT, Martin. Kde bydlí řeč. Praha: Metropolitní univerzita, 2012. ISBN 978-80-86855-89-9.

Zkopírovat citaci

NEBESKÁ, Iva. Úvod do psycholingvistiky. Praha: H a H, 1992. ISBN 80-85467-75-5.

PAČESOVÁ, Jaroslava. Řeč v raném dětství. Brno: Univerzita J. E. Purkyně, 1979.

- PRŮCHA, Jan. Dětská řeč a komunikace: Poznatky vývojové psycholingvistiky. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3181-0.
- PŘÍHODA, Václav. Ontogeneze lidské psychiky. 3. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1967.
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. Když začínáme mluvit. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2013. ISBN 978-80-7308-482-0.
- SAICOVÁ ŘÍMALOVÁ, Lucie. Osvojování jazyka dítětem. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2016. ISBN 978-80-246-3341-1.
- SLANČOVÁ, Daniela. Štúdie o detskej reči. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2008. ISBN 978-80-8068-701-4.
- SLANČOVÁ, Daniela. Desať štúdií o detskej reči. Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove: VEDA, 2018. ISBN 978-80-224-1638-2.
- SMOLÍK, Filip a Gabriela SEIDLOVÁ MÁLKOVÁ. Vývoj jazykových schopností. České Budějovice: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4240-3.
- VYŠTEJN, Jan. Dítě a jeho řeč. 1. Beroun: BAROKO & FOX, 1995. ISBN 80-85642-25-5.